

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА УСТАНОВА
“АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ”**

СВИСТУН Андрій Олександрович

УДК 336.711(477)

**ДЕРЖАВНІ БАНКИ РОЗВИТКУ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ УКРАЇНИ**

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державній навчально-науковій установі “Академія фінансового управління”, м. Київ.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України
Любіч Олександр Олександрович,
Державна навчально-наукова установа
“Академія фінансового управління”,
віце-президент.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
Аржевітін Станіслав Михайлович,
ДВНЗ “Київський національний
економічний університет імені Вадима
Гетьмана”, професор кафедри банківської
справи та страхування;

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Бублик Євген Олександрович,
ДУ “Інститут економіки та прогнозування
НАН України”, старший науковий
співробітник відділу грошово-кредитних
відносин.

Захист відбудеться “19” березня 2021 р. о 14³⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.853.01 Державної навчально-наукової установи “Академія фінансового управління” за адресою: 01054, м. Київ, вул. Олесь Гончара, 46/48.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотечі Державної навчально-наукової установи “Академія фінансового управління” за адресою: м. Київ, бульв. Дружби народів, 38.

Автореферат розіслано “17” лютого 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. С. Гасанов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зростання ролі банків розвитку – загальна тенденція змін у структурі банківських систем після світової фінансової кризи 2008–2009 років. Насамперед це стосується країн, що розвиваються, та країн з ринками, що формуються. Особливе місце належить банкам розвитку, котрі повністю або частково утворюються державою та функціонують з метою сприяння економічному відновленню, фінансовій стабільності, інвестиційно-інноваційній активності, досягненню цілей соціально-економічного розвитку країни. Моделі їх діяльності мають як загальні риси, так і певні національні особливості. На сьогодні державні банки розвитку є органічною складовою фінансового сектору в багатьох країнах світу. Відсутність такого роду установ в Україні стримує реалізацію потенціалу національної економіки.

Важливі функції державних банків розвитку – активна участь в антициклічних та антикризових заходах урядової економічної політики, розширенні джерел і полегшенні доступу до фінансового забезпечення інвестиційної, інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, у тому числі малих і середніх підприємств, цільове фінансування секторальних, регіональних, інфраструктурних проектів стійкого розвитку національних економік, здійснення середньо- та довгострокових екологічно й кліматично спрямованих, соціально відповідальних інвестицій.

Глобальна пандемія COVID-19 засвідчила гостроту й нагальність масштабних інвестицій у модернізацію національних систем охорони здоров'я, інноваційні наукові дослідження і розробки, інфраструктурні об'єкти загального та спеціального призначення. Комерційні фінансові установи не можуть самостійно розв'язати цю проблему. До того ж цілі та моделі їх *бізнес-діяльності*, як правило, не збігаються з цілями та моделями *соціально відповідальної діяльності*, а іноді й прямо суперечать останнім.

Продуктування суспільних глобальних благ, реалізація Цілей сталого розвитку, адекватне реагування на економічну й соціальну дивергенцію між країнами, дієва протидія неконтрольованій міграції, поширенню бідності та нерівності неможливі без відповідного державного національного та міждержавного наднаціонального фінансування відповідних програм і проектів, у тому числі банками розвитку. Особливої актуальності це набуває для країн, котрі, як Україна, перебувають у стані перманентної економічної рецесії, фінансової та інституціональної нестабільності.

Діяльність банків розвитку в період після глобальної фінансової кризи й у сучасних умовах становить інтерес для багатьох науковців, експертів фінансових організацій, у тому числі міжнародних, представників органів законодавчої та виконавчої влади, громадськості. Особливо слід відзначити праці зарубіжних економістів, таких як Р. Бандейра-ді-Мелло, Г. Бек, Д. Вандоні, К. Вісенте, П. Вруук, М. Гайстт, С. Гріффіт-Джонс, Е. Деміргуч-Кунт, С. Еттрідж, Р. Калпепер, Д. Кошці, С. Лаццаріні, Р. Левін, Х. де Луна-Мартінес, Р. Маркон, М. Маццукато, Д. Мертенс, А. Монтеро, А. Мусаккіо, Х. Окампо,

К. Пенна, Г. Сандерсон, М. Тімман, Ж. Торн, Ш. дю Туа, М. Форсайт, М. Фріджеріо, К. Хохстетлер, К. Чандрасекхар, М. Шапіро.

Окрему сферу діяльності банків розвитку в контексті сталого фінансування вивчають зарубіжні експерти К. Зотт, Р. Аміт, Л. Масс, Р. Ферстл, М. Мігліореллі та ін. Розробленню та моніторингу бізнес-моделей банків присвячені праці дослідників Р. Аяді, В. Де Гроена, А. Остервальдера, Ю. Піньйора, Р. Ренгітія і Н. Тарашева, М. Томкуса і К. Шмальца.

Різноманітні аспекти зазначених проблем досліджують й вітчизняні науковці, серед яких С. М. Аржевітін, О. Г. Білорус, Г. П. Бортніков, С. О. Бублик, Т. А. Васильєва, В. П. Вишневський, Б. М. Данилишин, А. О. Дробязко, Т. І. Єфименко, О. П. Збруцька, Ю. В. Кіндзерський, В. Л. Коломієць, В. В. Корнєєв, О. О. Любич, О. В. Матюшин, В. І. Міщенко, А. В. Нікітін, В. В. Оніщенко, В. В. Огородник, Б. І. Пшик, О. О. Печенко, П. Г. Самко, В. С. Стойка, А. І. Сирота, В. Б. Шкадрок та ін.

Не применшуючи ролі й значущості наукових праць названих учених, слід відзначити брак комплексних досліджень, присвячених проблемам створення та функціонування державних банків розвитку. Більшою мірою зусилля вітчизняних фахівців зосереджені на корпоративному управлінні або діяльності державних банків у цілому, без комплексного розкриття моделі діяльності національного банку розвитку, яка найбільш прийнятна для України з урахуванням стану економіки, рівня "одержавлення" банківського сектору, пріоритетів економічної та соціальної політики. На державному рівні не визначено стратегію щодо створення банку розвитку, а тривалий час сама ідея такого банку не отримувала підтримки, незважаючи на досвід багатьох країн світу. Перед науковцями постають завдання розроблення ефективного механізму функціонування державного банку розвитку, його взаємодії з приватним сектором. Актуальність та необхідність вирішення зазначених проблем зумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з Тематичними планами науково-дослідних робіт ДННУ "Академія фінансового управління", погодженими Міністерством фінансів України, Міністерством освіти і науки України, Відділенням економіки НАН України на 2012–2014, 2015–2017, 2018–2020 рр. у межах тем науково-дослідних робіт:

"Фінансові інструменти антикризового регулювання" (2012–2014 рр., ДР № 0112U003358; наведено результати дослідження зарубіжного досвіду забезпечення фінансової стабільності; запропоновано шляхи підвищення рівня ліквідності банків з державним капіталом; розкрито вплив глобальної фінансової кризи на банківський сектор);

"Забезпечення фінансової стійкості банків з державним капіталом як складова антикризового регулювання у сфері державних фінансів" (2015–2017 рр., ДР № 0115U000940; обґрунтовано пропозиції щодо капіталізації та реорганізації банків як напрям підвищення їх фінансової стійкості; запропоновано шляхи формування підходів до створення та корпоративного управління банку розвитку, вдосконалення механізмів державного регулювання системно важливих

державних банків);

“Посилення ролі державних банків у забезпеченні розвитку реального сектору економіки України” (2018–2019 рр., ДР № 0118U000284; узагальнено тенденції створення та функціонування державних банків розвитку з урахуванням світового досвіду; розкрито загальні риси та особливості корпоративного управління в окремих національних банках розвитку, їх можливі впливи на конкурентну позицію країн у зовнішньоекономічному секторі).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є виокремлення та комплексне узагальнення загальнотеоретичних і прикладних засад утворення й функціонування державних банків розвитку з урахуванням кращих практик у країнах, що віднесені міжнародними організаціями до різних класифікаційних груп, обґрунтування можливостей використання відповідного досвіду для формування нормативної бази, цілей та принципів, організаційного і ресурсного забезпечення функціонування державного банку / державних банків розвитку як особливих інституцій у системі управління державними фінансами, орієнтованих на соціально відповідальну діяльність, реалізацію заходів антициклічної фінансової політики, сприяння посткризовому відновленню та зростанню національної економіки.

Відповідно до мети дисертаційного дослідження розв’язуються такі завдання:

- обґрунтувати теоретичні засади формування та функціонування державних банків розвитку;
- розкрити роль та функції державних банків розвитку в загальному контексті підтримки економічного зростання;
- з’ясувати особливості організаційних форм державних банків розвитку, що використовуються в зарубіжних країнах;
- провести класифікацію операцій державних банків розвитку;
- здійснити аналіз застосування різних бізнес-моделей державних банків розвитку, що використовуються у світовій практиці;
- обґрунтувати функції органів державного управління щодо регулювання механізмів корпоративного управління в державних банках розвитку;
- визначити основні механізми капіталізації банків розвитку;
- провести аналіз державних банків розвитку як інституцій фінансової підтримки розвитку економіки;
- визначити основні характеристики моделі банку розвитку для України;
- запропонувати напрями використання ресурсу державного банку розвитку з підтримки економічної динаміки та забезпечення фінансової стабільності.

Об’єктом дослідження є діяльність банків розвитку та їх вплив на стан національних економічних і фінансових систем.

Предметом дослідження є методологічні, теоретичні та практичні аспекти створення й функціонування державних банків розвитку в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний метод пізнання,

що забезпечує аналіз фінансових явищ та процесів у їхньому розвитку, взаємозв'язку та взаємозалежності; метод експертних оцінок; такі методи оцінки ризику, як кваліфікація й квантифікація; метод аналізу і синтезу; економіко-статистичні методи; метод порівняльного аналізу та системного узагальнення; метод контент-аналізу тощо.

Нормативною та інформаційною базою дослідження є: закони України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові та інші акти Міністерства фінансів України, Національного банку України, інших центральних органів виконавчої влади; статистичні дані, огляди, інформаційні, аналітичні, звітні та інші матеріали Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, центральних органів виконавчої влади, комерційних банків, підприємств, установ, організацій; результати досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, наукових установ, аналітичних центрів; статистичні та аналітичні матеріали, звіти й публікації Міжнародного валютного фонду, групи Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Європейської комісії, Євростату, міжнародних, регіональних, національних банків розвитку тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у виокремленні та комплексному узагальненні теоретичних і прикладних засад утворення й функціонування державних банків розвитку з урахуванням кращих світових практик. Основні результати дослідження, що характеризують наукову новизну, отримані автором особисто й полягають у такому:

вперше:

обґрунтовано доцільність функціонування в Україні двох типів державних банків розвитку: спеціалізованого державного банку для підтримки малого і середнього бізнесу та державного банку для забезпечення сталого розвитку з акцентом на фінансуванні великих інфраструктурних проєктів та національних програм сталого фінансування;

удосконалено:

засади моделі діяльності державного банку розвитку як установи першого рівня для сталого фінансування шляхом партнерства з прийнятними фінансовими установами, що безпосередньо працюють із кінцевими бенефіціарами доступного фінансування;

обґрунтування джерел капіталізації державного банку розвитку шляхом розподілу прибутку завдяки пільговому режиму оподаткування та емісії фінансових боргових інструментів, субординованих кредитів міжнародних фінансових організацій, що дає змогу обмежити навантаження на державний бюджет;

визнання провідної ролі державного банку розвитку в забезпеченні фінансової, економічної та соціальної стабільності, а також нейтралізації «провалів ринку»; зменшення соціального навантаження на державний бюджет;

дістати подальшого розвитку:

спрямування державних банків розвитку на підтримку сталого розвитку, лідерство у дотриманні екологічних стандартів у фінансуванні та культури корпоративного управління у фінансовому секторі;

- підходи до класифікації державних банків розвитку за різними критеріями, зокрема, причинами створення (відродження економіки, подолання наслідків економічної кризи, рівень розвитку економіки країни, орієнтації (модернізація інфраструктури, підтримка малого та середнього бізнесу, інноваційної діяльності, стимулювання розвитку відсталих регіонів) та структурою ресурсної бази;

- положення щодо створення національних банків розвитку за умови впровадження антикорупційних механізмів, побудови прозорої взаємодії між державними банками розвитку та приватними фінансовими установами в реалізації загальнонаціональних проєктів;

- побудова системи ключових показників результативності для оцінки діяльності керівників державних банків, що включає фінансові та нефінансові показники, завдяки чому ефективніше реалізовуватиметься національна стратегія підйому економіки і сталого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів.

Наукові результати дисертаційної роботи знайшли своє практичне застосування, що підтверджується відповідними довідками про впровадження, а саме:

Комітет з питань промислової політики та підприємництва Верховної Ради України (лист № 04-30/14-462/265877 від 18.12.2018);

Комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності Верховної Ради України (листи № 04-37/10-334 від 21.12.2018 та № 04-37/10-346 від 21.12.2018);

Рада Національного банку України (лист № 007-00/10 від 11.04.2019.);

Департамент фінансової політики Міністерства фінансів України (акт про впровадження результатів НДР від 24.12.2019);

Асоціація українських банків (довідка № 01.1-10/416 від 12.10.2020);

АБ «Укргазбанк» (довідка № 1081/383662020 від 11.12.2020);

Науково-дослідний фінансової інститут ДНІУ «Академія фінансового управління» (довідка № 77021-07/191-1 від 11.09.2020).

Результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі:

- Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка – при викладанні дисциплін «Міжнародні фінанси», «Міжнародні фінансові ринки і банківська діяльність», «Міжнародне фінансове середовище» (довідка № 048-180 від 25.11.2020);

- Київського національного університету технологій та дизайну – при викладанні дисциплін на кафедрі фінансів і фінансово-економічної безпеки, освітня програма «Фінанси, банківська справа і страхування» (довідка № 06-06/1885 від 13.11.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою роботою. Наукові результати, які виносяться на захист, одержані автором самостійно і викладені в опублікованих працях.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях:

Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку сучасної економіки, управління та адміністрування» (Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, м. Київ, 28 грудня 2019 р.);

III Міжнародна науково-практична конференція «Економіка сьогодні: актуальні питання та інноваційні аспекти» (Східноукраїнський інститут економіки та управління, м. Запоріжжя, 25 липня 2020 р.);

Міжнародна науково-практична конференція «Економічні проблеми сучасності та стратегії інноваційного розвитку національної економіки» (ІО «Львівська економічна фундація», м. Львів, 22 серпня 2020 р.);

Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні теоретичні та практичні аспекти антикризового регулювання економіки в умовах європейської інтеграції» (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, 31 жовтня 2020 р.);

Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні наукові підходи до модернізації економіки та фінансової системи країни» (Ужгородський національний університет, м. Ужгород, 17 жовтня 2020 р.);

Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації» (Міністерство освіти і науки України, м. Київ, 10 листопада 2020 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 15 наукових праць, з них 7 у співавторстві загальним обсягом авторського матеріалу 11,25 друк. арк. (авторові належить 7,25 друк. арк.) у тому числі: 8 статей у наукових фахових виданнях загальним обсягом 2,0 друк. арк.; параграф розділу 3 колективної монографії «Актуальні проблеми розвитку системи управління державними фінансами: євроінтеграційний контекст» (авторові належить 1,5 друк. арк.); 6 опублікованих тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях (авторові належить 1,0 друк. арк.). Наукові статті відображають основний зміст дослідження.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження, його об'єктом та предметом, складається зі вступу, трьох розділів з дев'ятьма підрозділами, висновків, списку використаних джерел (215 найменувань). Дисертація містить 33 таблиці, 9 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено об'єкт, предмет, мету, конкретизовано завдання дослідження, розкрито основні наукові положення, що виносяться на захист і містять наукову новизну, висвітлено

практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію про апробацію та публікацію основних результатів дисертації.

У першому розділі *«Теоретичні засади створення та функціонування державних банків розвитку»* визначено необхідність та роль державних банків розвитку (ДБР) у сучасних умовах на підставі аналізу їх генезису на різних фазах економічного циклу, а саме до і після глобальної фінансової кризи.

Виявлено дві основні групи причин для створення ДБР: необхідність відтворення національної економіки після глобальних або локальних потрясінь (світова війна, Велика депресія, глобальна криза, революційні зміни, природні катастрофи) та прийняття урядами політики стимулювання економіки в рамках зміни курсу, що найбільш яскраво виражено в Німеччині, Китаї та Індії.

З'ясовано, що ДБР є інструментом державної політики для подолання дисбалансів, заміщення імпорту, розширення експортного потенціалу, підтримки малого та середнього бізнесу (МСБ) і прискорення економічного зростання. Цим інструментом слід користуватися ефективно, виходячи зі стратегії забезпечення фінансової безпеки та відповідального використання державних ресурсів (коштів платників податків).

Показано, що банки розвитку використовують економічні стимули для змін поведінки економічних агентів, не порушуючи закони ринку і за виваженого державного управління стають фактором підвищення ефективності розвитку економіки. Зазначені банки розглядаються як важливий інструмент для подолання недосконалостей (вад) ринку, який не завжди враховує необхідність фінансування довгострокових проєктів, що набувають важливого значення для забезпечення поступального розвитку країни.

Визначено, що ДБР практично в усіх країнах є об'єктом політичного тиску з боку урядів, політичних діячів, певних олігархічних груп. Далеко не завжди їхня діяльність характеризується високою ефективністю, трапляються зловживання і прорахунки у використанні державних ресурсів. Головна гіпотеза, яку формулює автор, полягає в необхідності створення та розвитку ДБР за умов посилення нормативного регулювання з обмеженням можливих ризиків їх застосування.

Обґрунтовано, що в економічному та соціальному розвитку країни ДБР відіграє багатопланову роль: ініціатора інновацій та реформ, фінансування великих проєктів та програм суспільного значення, стимулятора кредитної активності приватних банків та інвестицій приватного сектору, інструменту сприяння розвитку бізнесу та створення робочих місць. Такі банки здатні відігравати роль кредитора останньої надії, тобто виділяти фінансування для проєктів, які не фінансуватиме жодна інша фінансова установа, просуваючи таким чином нову та інноваційну економічну діяльність, наприклад, фінансування винахідників, кооперативів та інвестицій з високим ризиком.

Виявлено, що класифікація ДБР здійснюється за різними критеріями, що визначають модель проведення операцій (Табл. 1). Виокремлено поділ за причинами виникнення, спеціалізацією, рівнем розвитку національної економіки, географією операцій, участю міжнародних фінансових організацій (МФО). Державний банк розвитку визначається як фінансова установа, яка надає всі види

фінансування (середньо- та довгострокового) суб'єктам господарювання у вигляді позик, андеррайтингу, інвестиційних та гарантійних операцій на пільгових, порівняно з ринковими, умовах; держава представлена в ролі ключового акціонера з контрольною часткою в капіталі та представництвом у раді директорів і використовує ДБР як інструмент економічної політики сталого зростання.

Таблиця 1. Класифікація державних банків розвитку

Критерій класифікації	Сфера діяльності банків за критерієм
Причини виникнення	Післявоєнне відродження економіки. Виведення економіки з кризового стану. Необхідність модернізації інфраструктури
Спеціалізація	Універсальні. Підтримка МСП та інновацій. Розвиток інфраструктури та віддалених регіонів. Підтримка експортерів
Розвиток економіки	Розвинута економіка. Перехідна економіка. Економіка, що розвивається
Масштаби бізнесу	Національний ринок. Ринки країн, що розвиваються. Глобальний ринок
Участь МФО	Пряма участь МФО в капіталі. Технічна допомога МФО. Кредитне фінансування МФО. Лише державні кошти

Складено автором.

З'ясовано, що складність методологічного обґрунтування корпоративного управління в ДБР полягає в тому, що держава розглядає такі установи як інструмент економічної політики, делегуючи реалізацію цілей найманим менеджерам і водночас регулюючи ці банки через органи банківського нагляду. Система корпоративного устрою ДБР має враховувати необхідність поєднання операційної незалежності з підпорядкуванням уряду. Консультативна рада може бути утворена при Раді директорів. Такого роду дорадчий орган сприятиме прозорості в управлінні та використанні знань зовнішніх (незалежних) експертів.

У результаті аналізу особливостей бізнес-моделей зроблено такі узагальнення: кожен банк працює в конкурентному середовищі, де інші банки змагаються з ним за захоплення частки ринку та створення вартості; банки підлягають ретельному регулюванню, навіть більшому, ніж інвестиційні компанії, оскільки виконують фидуціарні обов'язки з розпорядження залученими від кредиторів та акціонерів ресурсами; банки виступають носіями інформації (використовують асиметрію інформації), фінансовими посередниками, трансформаторами ресурсів у активи, суб'єктами прийняття ризику.

У другому розділі «Аналіз глобального досвіду функціонування державних банків розвитку» досліджено механізми проведення операцій ДБР з

характеристикою банків для підтримки МСБ, а також роль ДБР у реалізації антикризових заходів у подоланні наслідків пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19).

Встановлено, що у світі створені та продовжують створюватися різні за профілем банки розвитку, але з наголосом на довгострокових проектах із фінансування інфраструктури й окремо МСБ. Ресурсна база китайських та індійських банків спочатку формувалася за рахунок державного фінансування, проте згодом ДБР успішно вийшли на ринок запозичень. На відміну від Китайської народної республіки (КНР) в Індії ДБР отримав для старту довгострокове кредитування від МФО. Для України досвід таких банків розвитку важливий з огляду на уникнення помилок у виборі моделі бізнесу та пошуку ресурсів для фінансування проектів. Враховуючи наявність в Україні державних банків зі схожим профілем ресурсної бази та кредитно-інвестиційною політикою, видається доречним не створювати заново ДБР, а перепрофілювати два державні банки на спеціалізацію з фінансування інфраструктури та окремо – для підтримки інновацій малого бізнесу. Ресурсна база таких банків може бути сформована на початковій стадії додатково за рахунок цільового фінансування МФО (навіть у рамках наявних лімітів) з подальшим залученням іноземних інвесторів і виходом на ринки первинної публічної пропозиції (IPO) зі збереженням контрольної частки держави у капіталі.

Визначено, що основними рисами побудови такої моделі є: класифікація видів діяльності – залежно від сегмента бізнесу, структуризація цінності, розбиття ресурсів на фінансові та нефінансові, делегалізація фінансових ресурсів (Табл. 2). Пропозиція цінності – це реалізація стратегічної місії установи, яка має слугувати суспільним інтересам. Канали продажу ДБР на практиці звужені, оскільки потреба в мережі філій може взагалі відпадати, якщо банк розвитку переважно працює лише з установами-партнерами. Сегментами клієнтури є й партнерські установи, оскільки для ДБР вони є споживачами його продукту: 1) дешевого, 2) довгострокового, 3) оптового фінансування.

Виявлено, що спільними рисами розглянутих банків розвитку Західної Європи є глобальний характер операцій, на відміну, наприклад, від класичного національного банку розвитку Польщі, що зосереджений на операціях на місцевому ринку. Спільною рисою всіх банків постає масштабне залучення ресурсів на міжнародних ринках капіталу за низькими ставками, що зумовлено високим кредитним рейтингом емітента та суверена. Статутний капітал становить незначну частку загального капіталу банків, а основу формують напромадржені резерви. Держава практично не поповнює статутний капітал банку розвитку, але створила пільговий механізм оподаткування прибутків з метою їх капіталізації. Капітал банків не є пріоритетним ресурсом банку розвитку для фінансування загальнонаціональних програм.

Показано, що останніми роками багато ДБР відходять від прямого фінансування банків та кінцевих позичальників на користь субсидій процентних ставок, гарантій за кредитами, що знижує кредитний ризик для банку розвитку і установ-партнерів. Важливу роль відіграє підтримка банками розвитку стартапів, «фінтех»-компаній, інновацій, які навіть у стабільному економічному середовищі

не мають належного доступу до фінансування. Обґрунтовано, що ефект від таких програм ДБР доцільно вимірювати кількістю створених підприємств, зменшенням рівня банкрутств, збільшенням числа робочих місць та підвищенням рівня модернізації виробничих потужностей і якості продукції.

Таблиця 2. Основні характеристики бізнес-моделі державних банків розвитку

Компонент	Банк розвитку для МСП	Банк розвитку для великих проектів
1. Ключові партнери	Центральний банк. Міжнародні фінансові організації. Асоціації підприємців. Фінансові установи	Центральний банк. Міжнародні фінансові організації. Асоціації підприємців. Фінансові установи
2. Ключові види діяльності	Кредити. Гарантії. Інвестиції через фонди. Субсидія процентних ставок	Кредити. Гарантії. Інвестиції через фонди
3. Клієнти	Малий і середній бізнес. Соціальні підприємства. Інноваційні підприємства. Стартапи. Домогосподарства	Великі корпорації. Державні компанії. Муніципалітети
4. Стосунки з клієнтами	Опосередковано через кредитні установи-партнери	Безпосередньо з цільовими клієнтами
5. Канали доставки	Філії (міжрегіональні)	Без філій
6. Ключові фінансові ресурси	Статутний капітал. Поточний прибуток. Облігації Кредити МФО	Статутний капітал. Поточний прибуток. Облігації Кредити МФО
7. Доходи	Процентні доходи. Комісійні доходи	Процентні доходи. Комісійні доходи
8. Витрати	Процентні витрати. Комісійні втрати. Операційні витрати. Резерви за кредитами	Процентні витрати. Комісійні втрати. Операційні витрати. Резерви за кредитами
9. Пропозиція цінності	Доступне фінансування для інвестиційних проектів, поповнення обігових коштів. Підтримка інновацій та експортного потенціалу. Підтримка стартапів та соціальних проектів	Доступне фінансування для інвестиційних проектів, поповнення обігових коштів

Складено автором на базі класичної моделі (business model canvas) О. Остервальда.

У третьому розділі «*Шляхи реалізації стратегічної місії державних банків розвитку*» здійснено аналіз та розроблено рекомендації щодо моделі бізнесу державних банків розвитку.

Запропоновано використовувати комплексну оцінку фінансово-економічного і соціального ефекту ДБР. Кожний вид ефекту оцінюється як сума результатів порівняння фактичних значень і еталонів:

1. Економічний: темп приросту ВВП у 2020 р. (> 1 %); ранг за ВВП на одну особу (< 20); Global Competitiveness Index (> 80).
2. Фінансовий: кредити приватному сектору, % ВВП (> 100 %); ринкова ставка за кредитами ЄГД (< 2%); інфляція (< 2 %).
3. Соціальний: рівень безробіття (< 3,5 %); коефіцієнт Джині (= 0 %); рівень бідності (< 0%).

З'ясовано, що найвищого економічного ефекту досягає Німеччина, фінансового ефекту Японія, соціального ефекту КНР. Перша трійка лідерів включає Японію, КНР і Великобританію. Це відповідає реалізації потенціалу банків розвитку в зазначених країнах.

У результаті аналізу відповідності моделі бізнесу українських державних банків місії банку розвитку виявлено високу позитивну кореляцію динаміки кредитних портфелів державних банків з банківською системою. Виняток становить АТ КБ «Приватбанк», де після націоналізації було законсервовано проблемні кредити, які становлять 95 % кредитів юридичним особам і 38 % кредитів фізичним особам (такі кредити видано до націоналізації банку). Спостерігається зниження кредитної активності державних банків до та одразу після президентських і парламентських виборів. Також у період пандемії COVID-19 державні банки скоротили кредитні портфелі у меншій пропорції, ніж банківська система загалом. Державні банки в Україні, на відміну від приватних банків, тривалий час не могли вивести токсичні активи (навіть безнадійні) з балансу з різних причин, передусім через тумачення продажу або списання таких кредитів як втраченої вигоди і заподіяння збитків державі, що розглядається як злочин.

Визначено два важливі наслідки для економічної політики України. По-перше, на практиці державні банки конкурують із різним успіхом з приватними банками у багатьох сегментах ринку, а не доповнюють їх, попри задекларовані наміри. По-друге, державні банки, у тому числі ДБР, мають несправедливу конкурентну перевагу через ставлення до них інвесторів як до суверена, що зумовлює залучення ресурсів з нижчою ставкою та виключає побоювання вимог кредиторів щодо дострокового повернення.

Встановлено, що хоча на перший погляд українські державні банки здаються відносно великими, однак ВВП України дорівнює, наприклад, лише 11 % ВВП Іспанії, а на групу державних банків припадає основна частина проблемних активів національної банківської системи (Табл. 3). Тобто державний сектор у банківській системі України працює з найбільш проблемними сегментами клієнтури, фінансуючи ті проекти, від яких відмовляються приватні банки, що мають обґрунтований «апетит до ризику».

Таблиця 3. Порівняння динаміки активів ДБР Європи та агрегованих даних українських державних банків

Країна	Приріст ВВП	Приріст активів ДБР	Приріст кредитного портфеля ДБР
Іспанія	0,34%	-12,16%	-8,32%
Польща	-1,02%	19,73%	20,34%
Чехія	3,19%	0,75%	22,48%
Угорщина	8,33%	3,62%	50,76%
Словаччина	2,45%	-10,82%	9,40%
Хорватія	2,30%	-3,08%	0,91%
Словенія	2,65%	3,77%	15,53%
Україна *	17,77%	25,95%	12,27%

*Укрексімбанк, Ощадбанк, Укргазбанк, Приватбанк.

Складено автором за даними банків розвитку (World Economic Outlook (October 2019), World Bank, The World Factbook) та Національного банку України.

Завдяки аналізу показників державних банків України порівняно з однорідною вибіркою банків Європи за розміром активів виявлено (Табл. 4), що існує висока волатильність прибутковості, якості активів та операційного навантаження в історичному плані. З метою перевірки гіпотези щодо позитивної кореляції між економічним зростанням та кредитною активністю банків розвитку вибірки європейських країн проаналізовано дані за 2018–2019 рр. Виявлено слабо виражену негативну кореляцію динаміки ВВП й активів ДБР (-0,10616) та ВВП і кредитних портфелів ДБР (0,31646). Водночас варто відзначити істотну диференціацію між країнами.

Зроблено висновок, що з огляду на потенціал впливу МСБ на регіональну економіку та життя громад банки розвитку повинні бути більш орієнтовані на підтримку починаючих підприємств, стартапів та масштабних компаній. Як правило, доступні позики (за процентними ставками, вимогами до забезпечення та прийнятністю позичальників) – це найпоширеніші продукти ДБР. Зокрема, досвід Болгарії цікавий, по-перше, створенням групи фінансових установ, де банк розвитку відіграє роль холдингу, а учасники групи органічно доповнюють набір фінансових продуктів для МСБ; по-друге, банк розвитку ефективно розміщує залучені ресурси, насамперед ЄС. Досвід Великобританії, де створено банк для малого бізнесу, корисний з погляду формування розгалуженої структури навколо банку розвитку, коли значна увага приділяється підтримці бізнесу на початкових етапах його розвитку. Фінансова допомога органічно доповнюється наданням консультативних послуг. Особливістю британського досвіду є різні форми участі держави в капіталі підприємств.

Таблиця 4. Порівняння активів ДБР Європи та українських державних банків, млрд. євро

Назва банку	ВВП країни		Активи ДБР		Кредити ДБР	
	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.
Instituto De Crédito Oficial (Іспанія)	1 241,76	1 245,98	36,25	31,84	22,50	20,63
Bank Gospodarstwa Krajowego (Польща)	509,58	504,37	19,71	23,60	6,22	7,48
Českomoravská záruční a rozvojová banka (Чехія)	213,31	220,12	0,94	0,94	0,77	0,94
MFB Hungarian Development Bank (Угорщина)	140,21	151,89	4,19	4,35	2,17	3,28
Slovenská záručná a rozvojová banka, a. S. (Словаччина)	92,70	94,97	0,55	0,49	0,39	0,43
Hrvatska banka za obnovu i razvitak (Хорватія)	52,89	54,11	3,67	3,56	3,54	3,57
Slovenska izvozna in razvojna banka (Словенія)	47,02	48,27	2,32	2,41	0,71	0,82
Усього: 4 великі державні банки (Україна)	113,83	134,06	35,96	45,30	19,42	21,80

Складено автором за даними банків розвитку (World Economic Outlook (October 2019), World Bank, The World Factbook).

У результаті аналізу світового досвіду та національної специфіки запропоновано алгоритм створення державного банку для підтримки МСБ у стислі строки (до двох років). Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України розробляє законопроект про банк розвитку для МСБ, який передбачає встановлення особливого режиму нагляду над ним та регулювання його діяльності з боку Національного банку (органу пруденційного нагляду й регулювання), включаючи застосування спеціальних економічних нормативів. Банк отримує пакет технічної допомоги в рамках співпраці з європейськими банками розвитку, який містить рекомендації щодо порядку розроблення системи управління ризиками, впровадження корпоративного управління, використання програмного забезпечення, прийняття необхідних внутрішніх нормативних документів, внесення змін до організаційної структури, оновлення положень щодо управління персоналом, проведення підготовки та перепідготовки спеціалістів, впровадження стратегічного планування. Статутний капітал такого банку може бути сформований за рахунок перерозподілу капіталу наявних державних банків у ході їх реорганізації (трансформації). Продукти Банку з підтримки МСБ охоплюють проведення кредитування (через установи-партнери), надання гарантій за кредитами МСБ (виданих установами-партнерами), а також застосування грантового фінансування розвитку МСБ. Державний банк, який здійснює підтримку розвитку МСП, здатний проводити операції через фінансові установи-партнери (банки, лізингові компанії та інші фінансові установи), що не потребує значної чисельності персоналу та мережі філій.

Обґрунтовано, що з метою підвищення ефективності операцій ДБР та поглиблення їх прозорості доцільно встановити вимоги щодо розкриття публічної інформації стосовно реалізації стратегічної місії сталого розвитку, у тому числі дотримання стандартів проведення соціальної та екологічної політики, а також корпоративного управління. У ДБР необхідно ухвалити та забезпечити виконання Кодексу поведінки, який встановлює основні етичні принципи, що мають застосовуватися під час здійснення діяльності, а також керівних принципів професійної поведінки співробітників.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дисертаційного дослідження, виконаного на основі аналізу діяльності державних банків розвитку та методологічних підходів до їх управління і регулювання, автором сформульовано висновки, пропозиції та рекомендації щодо створення банків розвитку в Україні на основі трансформації (реструктуризації) наявних банків на відміну від традиційного підходу, що полягає у заснуванні нового банку, а також залучення значних обсягів додаткового ресурсу:

1. В основу концепції створення та функціонування в Україні державного банку розвитку покладено гіпотезу про державу як ефективного власника. Ефективним власником завжди є суб'єкт, що здатний, по-перше, зберегти та примножити діяльність об'єкта; по-друге, спрямувати його функціонування на реалізацію суспільних інтересів. Для реалізації цієї місії слід зосередитися на вирішенні проблем розмивання відповідальності, залучення та мотивації менеджерів, делегування повноважень від власника до вищого рівня управління.

2. Виявлено, що в деяких країнах створено кілька установ розвитку з різними моделями бізнес-діяльності. Їхньою загальною рисою є те, що економічні системи найбільших країн світу побудовані на взаємодії публічного (державного) та приватного секторів. Під час розроблення концепції ДБР враховується, що діяльність банків, які перебувають у державній власності, спрямована на подолання «провалів» ринку заради підтримки економічного зростання. Вони мають бути зорієнтовані не стільки на виконання традиційного набору показників комерційного банку, як-от рентабельність і якість активів, скільки на темпи приросту валового національного продукту, забезпечення зайнятості, досягнення позитивного балансу в зовнішній торгівлі, підвищення рівня національного добробуту своїх країн. Робота над реорганізацією національних банків розвитку триває в усіх країнах світу.

3. Обґрунтовано, що державний банк розвитку являє собою фінансову установу, яка має спільні ознаки, притаманні їй незалежно від профілю бізнесу: 1) підконтрольність державі (уряду), яка є ключовим власником; 2) залучення ресурсів держави та на ринках капіталу; 3) надання середньо- і довгострокового фінансування за програмами; 4) спрямування на розвиток економіки і соціальної сфери; 5) низька прибутковість діяльності; 6) визначення урядом пріоритетності програм; 7) реалізація програм через установи-партнери. Фінансові установи для розвитку розглянуто нами як ширше поняття, оскільки вони включають вузькоспеціалізовані установи.

4. У результаті аналізу практики національних банків розвитку з'ясовано, що їх капіталізація в сучасних умовах відбувається передусім за рахунок капіталізації прибутку, незважаючи на те, що прибутковість бізнесу не є метою їхньої діяльності. Роль статутного капіталу як ресурсу другорядна, водночас загальна капіталізація таких установ значно перевищує мінімальні вимоги регулятора. Адекватність капіталу регулюється центральними банками відповідних країн. Кредитний рейтинг такого банку та держави в цілому не характеризується значними відхиленнями, що дає змогу банкам розвитку залучати додаткові ресурси на фінансовому ринку, а не отримувати фінансування з державного бюджету. Принциповим моментом у капіталізації є пільгове оподаткування прибутку банку та його спрямування на формування резервів. Мажоритарна частка держави у капіталі національного банку розвитку створює передумови для використання такої установи як інструменту економічної політики держави.

5. Встановлено, що банки розвитку практично в усіх країнах запровадили надзвичайні програми підтримки національних економік. Пряме фіскальне стимулювання охоплює: додаткові державні витрати (наприклад, на медичні ресурси, працевлаштування, субсидування МСБ, державні інвестиції) та втрачені доходи (наприклад, скасування певних податків та внесків на соціальне страхування). Щодо відстрочення погашення боргу, то кілька урядів прийняли рішення про відстрочення певних платежів, включаючи податки та внески на соціальне страхування, які мають бути повернені пізніше. Підтримка ліквідності та гарантії ліквідності охоплюють експортні гарантії, допомогу з ліквідності, кредитні лінії через національні банки розвитку. Деякі з цих заходів покращують ліквідність приватного сектору, однак на відміну від відстрочок, що є автоматичними і, як правило, стосуються цільових груп, кредитні лінії вимагають застосування відповідних заходів від постраждалих компаній.

6. Виявлено, що на чотири найбільші державні банки України припадає майже 84 % усіх вкладень банківської системи в ОВДП, а частка такого портфеля в загальних активах коливається від 20 % в Укресімбанку до 35 % в Ощадбанку (на 01.07.2020). Наслідком зазначених операцій є відволікання ресурсів від кредитування реального сектору та отримання менш ризикового гарантованого доходу порівняно з високим кредитним ризиком фінансування клієнтів. Банки, що перебувають у державній власності, конкурують із приватними банками в багатьох сегментах ринку, а не доповнюють їх, як у зарубіжних країнах. Державні банки в Україні мають конкурентні переваги через ставлення інвесторів до них як до суверена, що зумовлює залучення ресурсів з нижчою ставкою та виключає побоювання вимог кредиторів дострокового повернення.

7. Доведено, що доцільним є запровадження набору ключових показників результативності для оцінки діяльності керівників державних банків: 1) фінансових показників (динаміка кредитно-інвестиційного портфеля; якість кредитів, структура кредитних вкладень за пріоритетними напрямками згідно зі стратегією, затвердженою урядом, операційна ефективність, прибутковість з урахуванням ризиків, рівень непокритого кредитного ризику відносно капіталу, співвідношення залучених кредитних ресурсів та кредитного портфеля);

2) нефінансових показників (рейтинг сталого фінансування, позитивна динаміка ВВП, індекс ведення бізнесу та рівень безробіття).

8. З'ясовано, що результати аналізу оцінки ефективності мають покладатися в основу корекції або розроблення стратегічного плану банку. Державний банк розвитку не може оцінюватися за підходом, що зазвичай застосовується до комерційного (приватного) банку. Для ДБР доцільно використовувати показник RAROC (прибутковість капіталу, скориговану на ризик) як оцінку прибутковості, базовану на оцінці ризику. До суми операційного доходу не включається дохід від курсової різниці, оскільки це не є в чистому вигляді «заробленим доходом» банку. Необхідно також зменшити прибутковість на процентний дохід, що отриманий від вкладень у державні цінні папери (ОВДП та сертифікати ПБУ) і враховувати доходи від кредитування реального сектору економіки.

9. Визначено, що загальний (опосередкований) ефект від діяльності ДБР може бути оцінений на підставі порівняння набору показників з сталонними значеннями. Серед останніх виокремлено темпи приросту ВВП, ранг країни за розміром ВВП на одну особу, рейтинг конкурентоспроможності країни, співвідношення кредитів реального сектору та ВВП, доступність кредитів за рівнем процентної ставки, темпів інфляції, рівень безробіття, коефіцієнти, що вимірюють соціальну нерівність у суспільстві. Для більшості показників існують сталонні значення, а для решти враховується порівняння з показниками лідерів банківського сектору. Моніторинг цих показників на щорічній основі дає змогу порівнювати різні країни та відстежувати позитивні або негативні тенденції для висновків щодо активізації конкретних програм (заходів) через банк розвитку.

10. Через розгляд прецедентів ДБР США та Великобританії виявлено, що в розвинутих країнах локальні ДБР є прибутковими та водночас дають змогу вирішувати серйозні соціальні та економічні проблеми, що постають перед суспільством. Наголос на кредитуванні МСБ не виключає розвитку кредитування населення за окремими соціально значущими програмами (наприклад, студентські позики). Незважаючи на помірний внесок муніципального банку в загальні обсяги кредитування, він відіграв лише позитивну роль у розвитку економіки. Просте копіювання досвіду конкретного банку без урахування специфіки місцевого ринку (попиту на кредити) та банківського сектору (пропозиції кредитів) слід визнати несприйнятним.

11. З огляду на потенціал впливу МСБ на регіональну економіку та життя громад зроблено висновок, що банки розвитку повинні бути більш орієнтовані на підтримку починаючих підприємців, стартапів та масштабних компаній. Як правило, доступні позики – найпоширеніші продукти ДБР. Зокрема, досвід Болгарії цікавий, по-перше, створенням групи фінансових установ, де банк розвитку відіграє роль холдингу, а її учасники органічно доповнюють набір фінансових продуктів для МСБ; по-друге, тим, що банк розвитку проводить виважену політику розміщення залучених ресурсів. Досвід Великобританії (Банк для бізнесу) демонструє: його діяльність спрямовується на створення розгалуженої структури, орієнтованої на підтримку малого бізнесу. Значну увагу

приділено допомозі бізнесу на самому початку. Показово, що фінансова допомога доповнена консультуванням підприємців. Особливістю британського досвіду є різні форми участі держави в капіталі підприємств.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Підрозділи у колективних монографіях

1. Бортніков Г.П., Дробязко А.О., Любіч О.О., Свистун А.О. Порівняльний аналіз кредитних портфелів державних банків та банківської системи. *Актуальні проблеми фінансового управління: глобальні тенденції і національна практика* / за ред. Т. І. Єфименко ; ДНУ “Акад. фін. управління”. Київ, 2018. 496 (ISBN 978-617-7509-07-2; Ум. друк. арк. 28,83). С. 315–328.

Статті у наукових фахових виданнях

2. Дробязко А.О., Любіч О.О., Свистун А.О. Аналіз розвитку банківського бізнесу в Україні в першій половині 2017 року. *Фінанси України*. 2017. № 8 (261). С. 95–115 (Index Copernicus, Google Scholar, Research Bible, Global Impact Factor (GIF), Scientific Indexing Services (SIS) Directory of research Journals Indexing (DRJI). DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2017.08.095>.

3. Свистун А.О. Модель бізнесу німецького банку розвитку KfW. *Економіка та управління*. 2020. № 2. С. 113–120. (Index Copernicus) DOI: <https://doi.org/10.36919/2312-7812.2.2020.113>

4. Дробязко А. О., Любіч О. О., Свистун А. О. Аналіз ефективності капіталовкладень у банки з участю держави в капіталі у 2018 році. *Фінанси України*. 2019. № 4. С. 32–51. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.04.032>.

5. Любіч О.О., Свистун А.О. Інноваційні боргові фінансові інструменти державних банків розвитку. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 3. С. 41–62. (Index Copernicus).

6. Дробязко А., Любіч О., Свистун А. Банки з державним капіталом як інструмент прискорення економічного розвитку держави. *Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання*: зб. наук. праць / наук. ред. В. Юрчишин, Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Серія: Дискусії про економічний розвиток. Київ: Заповіт, 2017. С. 93–99. Постійна електронна адреса: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_vuklyky_ryzyky.pdf.

7. Свистун А.О. Порівняльний аналіз державних банків розвитку Індії та Китаю. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 2 (92). С. 126–129. (Index Copernicus) DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2020-2\(92\)-126-129](https://doi.org/10.26642/ema-2020-2(92)-126-129).

8. Свистун А. О. Капіталізація державних банків розвитку (на прикладі Нідерландів та Німеччини). *Проблеми системного підходу в економіці*: зб. наук. праць / Національний авіаційний університет. 2020. Вип. 3(77), ч. 2. С. 79–87 (НБУ ім. В.І. Вернадського, Index Copernicus, Google Scholar, CiteFactor, OAJSE, Eurasian Scientific Journal Index). DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-32>.

9. Свистун А. О. Методологічний підхід до оцінки ефективності державних банків розвитку. *Таврійський науковий вісник. Сер.: Економіка*. 2020. № 3. С. 130–146. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.3.17>

Матеріали науково-практичних конференцій

10. Свистун А. О. Ресурсна база національних банків розвитку: на прикладі Польщі. *Актуальні питання розвитку сучасної економіки, управління та адміністрування*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. Київ, 2019. С. 86–90.

11. Свистун А. О. Необхідність створення національного банку розвитку в Україні. *Економіка сьогодні: актуальні питання та інноваційні аспекти* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. / Східноукраїнський інститут економіки та управління, м. Запоріжжя, 25 липня 2020 р. Запоріжжя, 2020. С. 93–96.

12. Свистун А.О. Перспектива національних банків Європи у зв'язку зі створенням Європейського банку сталого розвитку. *Економічні проблеми сучасності та стратегії інноваційного розвитку національної економіки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / ГО «Львівська економічна фундація». м. Львів, 22 серпня 2020 р. Львів, 2020. С. 120–124.

13. Свистун А. О., Любіч О. О. Модель бізнесу державного банку розвитку. *Сучасні наукові підходи до модернізації економіки та фінансової системи країни* : міжнар. наук.-практ. конф. / Ужгородський національний університет, м. Ужгород, 17 жовтня 2020 р. Ужгород, 2020. С. 93–96.

14. Свистун А. О. Державні банки розвитку як інструмент фінансової підтримки економіки в умовах пандемії. *Сучасні теоретичні та практичні аспекти антикризового регулювання економіки в умовах європейської інтеграції* : Всеукр. наук.-практ. конф. / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса, 31 жовтня 2020 р. Одеса, 2020. С. 77–82.

15. Любіч О. О., Свистун А. О. Європейський досвід реалізації програм освітніх кредитів державними банками. *Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. / Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, 10 листопада 2020 р. Київ, 2020. С. 125–126.

АНОТАЦІЯ

Свистун А. О. Державні банки розвитку: світовий досвід та перспектива для України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – ДНУ «Академія фінансового управління». Київ, 2021.

В основу дослідження покладено гіпотезу про державу як ефективного власника. Ефективний власник розглядається як суб'єкт, що здатний, по-перше, зберігати та примножувати предмет володіння; по-друге, чітко визначати мету використання цієї власності; по-третє, спрямовувати функціонування об'єктів власності на реалізацію суспільних інтересів. У реалізації цієї місії слід

вирішувати проблеми: розмивання відповідальності, залучення, мотивації менеджерів і делегування повноважень від власника управлінням.

Наявність національного банку розвитку сприяє антициклічному регулюванню економіки, фінансовій і соціальній стабільності за умови обачливого використання цього інструменту політики. Доречним є існування кількох установ розвитку з різними моделями бізнесу. Загальна їх риса взаємодія публічного (державного) та приватного секторів. Розробляючи концепцію і стратегію державного банку розвитку, уряд має враховувати, що діяльність банків, які перебувають у державній власності, спрямована на подолання «провалів» ринку заради загального економічного зростання. Вони мають бути зорієнтовані не стільки на виконання традиційного набору показників комерційного банку, скільки на забезпечення приросту валового національного продукту, раціональної зайнятості, додатного сальдо зовнішньої торгівлі, національного добробуту своїх країн. Робота над реорганізацією національних банків розвитку триває в усіх країнах світу, це процес постійного удосконалення у відповідь на динамічні зміни в економічному середовищі.

Капіталізація національних банків розвитку в сучасних умовах відбувається насамперед за рахунок капіталізації прибутку, незважаючи на те, що прибутковість бізнесу не є метою їх діяльності. Роль статутного капіталу як ресурсу другорядна. Адекватність капіталу регулюється центральними банками відповідних країн. Кредитний рейтинг такого банку та суверена практично однаковий, що дає змогу банкам розвитку залучати дешеві ресурси на ринку, а не державні кошти. Принциповим моментом у капіталізації є пільгове оподаткування прибутку банку та його спрямування на формування резервів. Мажоритарна частка держави у капіталі національного банку розвитку створює передумови для використання такої установи як інструменту економічної політики держави.

Запропоновано набір ключових показників результативності для оцінки діяльності керівників державних корпорацій на своїх посадах. По-перше, фінансові показники (динаміка кредитно-інвестиційного портфеля; якість кредитів, структура кредитних вкладень за пріоритетними напрямками згідно зі стратегією, затвердженою урядом, операційна ефективність, прибутковість з урахуванням ризиків, рівень непокритого кредитного ризику щодо капіталу, співвідношення залучених кредитних ресурсів та кредитного портфеля), та, по-друге, нефінансові показники (рейтинг сталого фінансування, позитивна динаміка ВВП, індекс ведення бізнесу та рівень безробіття).

Акцент на кредитуванні малого та середнього бізнесу не виключає розвитку кредитування населення за окремими соціально значимими програмами (підтримка регіонів, студентські позики, соціальні підприємства). Незважаючи на помірний внесок банку розвитку в загальні обсяги кредитування, він відіграє лише позитивну роль у розвитку економіки. Просте копіювання досвіду конкретного банку без урахування специфіки місцевого ринку (попиту на кредити) та банківського сектору (пропозиції кредитів) слід визнати неприйнятним.

Враховуючи потенціал впливу малого та середнього бізнесу на регіональну економіку та життя громад, банки розвитку повинні бути більш орієнтовані на підтримку починаючих підприємців, стартапів, а не лише великих корпорацій.

Стале фінансування має стати невід'ємною частиною корпоративної стратегії банку розвитку. У сучасних умовах конкурентоспроможність компаній визначатиметься їхніми показниками стійкості (сталості). Компанії, які вживають належних заходів для зменшення ризиків для екології та враховують соціальний ефект фінансування, будуть оцінюватися вище, ніж компанії, які цього не роблять, за інших рівних умов, і отримають кращий доступ до ресурсів на ринках. Відповідно, держава, як власник банку розвитку, повинна докладати зусиль до реалізації стратегії сталого фінансування.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути застосовані в реалізації економічної політики держави, удосконаленні управління державною власністю, регулювання діяльності банків з державним капіталом, при розробленні комплексу заходів щодо подолання наслідків системної кризи. Запропоновано реалізовувати моделі бізнесу двох типів банків розвитку для України, а саме: спеціалізованого банку для фінансової підтримки малого і середнього бізнесу через установи-партнери та банку для фінансування великих корпорацій, державних підприємств і муніципалітетів. Обґрунтовано, що стартовий (статутний) капітал такі банки можуть отримати шляхом реструктуризації трьох державних банків (Укркресімбанку, Ощадбанку та Укргазбанку), перерозподілу профільних активів між цими банками, зі збереженням спеціалізації експортно-імпортного банку як третього спеціалізованого державного банку. Державні банки розвитку здатні працювати на ринку як установи без ліцензії на залучення клієнтських коштів, оскільки покладаються на оптове запозичення.

Розроблені в дисертації пропозиції та висновки використано в діяльності Міністерства фінансів України, Національного банку України та комерційних банків. Результати дослідження використовуються в дослідницькому процесі ДППУ «Академія фінансового управління».

Ключові слова: комерційні банки, національний банк розвитку, державна власність, антикризові заходи, регулювання банків, економічний розвиток, корпоративне управління.

АННОТАЦИЯ

Свистун А. А. Государственные банки развития: мировой опыт и перспектива для Украины. Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – ДНУ «Академия финансового управления». – Киев, 2021.

В основу исследования помещена гипотеза о государстве как эффективного собственника. Эффективный собственник рассматривается как субъект, способный, во-первых, сохранять и приумножать предмет владения; во-вторых, четко определять цели использования данной собственности; в-

третьих, направлять функционирование объектов собственности на реализацию общественных интересов. В реализации этой миссии следует решать проблемы: размывание ответственности, привлечения, мотивации менеджеров и делегирование полномочий от владельца управленцам.

Наличие национального банка развития способствует антициклическому регулированию экономики, финансовой и социальной стабильности при осмотрительном использовании данного инструмента политики. Уместно существование нескольких учреждений развития с различными моделями бизнеса. Общая их черта – взаимодействие публичного (государственного) и частного секторов. Разрабатывая концепцию и стратегию государственного банка развития, правительство должно учитывать, что деятельность банков, находящихся в государственной собственности, направлена на преодоление «провалов» рынка ради общего экономического роста. Они должны быть ориентированы не столько на выполнение традиционного набора показателей коммерческого банка, сколько на обеспечение прироста валового национального продукта, рациональной занятости, положительного сальдо внешней торговли, национального благосостояния своих стран. Работа над реорганизацией национальных банков развития продолжается во всех странах мира, это процесс постоянного совершенствования в ответ на динамические изменения в экономической среде.

Капитализация национальных банков развития в современных условиях происходит прежде всего за счет капитализации прибыли, несмотря на то, что доходность бизнеса не является целью их деятельности. Роль уставного капитала как ресурса второстепенна. Адекватность капитала регулируется центральными банками соответствующих стран. Кредитный рейтинг такого банка и суверена практически одинаков, что позволяет банкам развития привлекать дешевые ресурсы на рынке, а не государственные средства. Принципиальным моментом в капитализации является льготное налогообложение прибыли банка и его направление на формирование резервов. Мажоритарная доля государства в капитале национального банка развития создает предпосылки для использования такого учреждения как инструмента экономической политики государства.

Предложен набор ключевых показателей результативности для оценки деятельности руководителей государственных корпораций на своих должностях. Во-первых, финансовые показатели (динамика кредитно-инвестиционного портфеля, качество кредитов, структура кредитных вложений по приоритетным направлениям согласно стратегии, утвержденной правительством, операционная эффективность, прибыльность с учетом рисков, уровень непокрытого кредитного риска капитала, соотношение привлеченных кредитных ресурсов и кредитного портфеля), и, во-вторых, нефинансовые показатели (рейтинг устойчивого финансирования, положительная динамика ВВП, индекс ведения бизнеса и уровень безработицы).

Акцент на кредитовании малого и среднего бизнеса не исключает развития кредитования населения по отдельным социально значимым программам

(поддержка регионов, студенческие займы, социальные предприятия). Несмотря на умеренный вклад банка развития в общие объемы кредитования, он играет только положительную роль в развитии экономики. Простое копирование опыта конкретного банка без учета специфики местного рынка (спроса на кредиты) и банковского сектора (предложения кредитов) следует признать неприемлемым.

Учитывая потенциал влияния малого и среднего бизнеса на региональную экономику и жизнь общин, банки развития должны быть более ориентированы на поддержку начинающих предпринимателей, стартапов, а не только крупных корпораций.

Устойчивое финансирование должно стать неотъемлемой частью корпоративной стратегии банка развития. В современных условиях конкурентоспособность компаний будет определяться их показателями устойчивости (постоянства). Компании, которые принимают надлежащие меры для уменьшения рисков для экологии и учитывают социальный эффект финансирования, будут оцениваться выше, чем компании, которые этого не делают, при прочих равных условиях, и получают лучший доступ к ресурсам на рынках. Соответственно, государство, как собственник банка развития, должна прилагать усилия к реализации стратегии устойчивого финансирования.

Практическое значение исследования заключается в том, что его результаты могут быть применены в реализации экономической политики государства, совершенствовании управления государственной собственностью, регулировании деятельности банков с государственным капиталом, при разработке комплекса мер по преодолению последствий системного кризиса. Предложено реализовывать модели бизнеса двух типов банков развития для Украины, а именно: специализированного банка для финансовой поддержки малого и среднего бизнеса через учреждения-партнеры и банка для финансирования крупных корпораций, государственных предприятий и муниципалитетов. Обосновано, что стартовый (уставной) капитал такие банки могут получить путем реструктуризации трех государственных банков (Укрэксимбанка, Ощадбанка и Укргазбанка), перераспределения профильных активов между этими банками, с сохранением специализации экспортно-импортного банка как третьего специализированного государственного банка. Государственные банки развития способны работать на рынке как учреждения без лицензии на привлечение клиентских средств, поскольку полагаются на оптовые заимствования.

Разработанные в диссертации предложения и выводы использованы в деятельности Министерства финансов Украины, Национального банка Украины и коммерческих банков. Результаты исследования используются в исследовательском процессе ІУНУ «Академия финансового управления».

Ключевые слова: коммерческие банки, национальный банк развития, государственная собственность, антикризисные меры, регулирование банков, экономическое развитие, корпоративное управление.

ABSTRACT

Svistun A. O. **State development banks: world experience and prospects for Ukraine.** Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a specialty 08.00.08 – money, finances and credit. DNNU "Academy of Financial Management". Kyiv, 2021.

The author's research is based on the hypothesis of the state as an effective owner. An effective owner is treated as an entity that is able, first, to preserve and multiply the object of possession; secondly, clearly defines the purpose of using this property; thirdly, to direct the functioning of property objects to the realization of public interests. In the implementation of this mission should address issues: blurring of responsibilities, involvement, motivation of managers and delegation of authority from the owner to managers.

The presence of a national development bank contributes to counter cyclical regulation of the economy, financial, and social stability, provided that this tool is used prudently. It is expedient to establish several development institutions with different business models, with common ground on the interaction of public and private sectors. In designing the concept and strategy of the national development bank, the government should take into account that state-owned banks aim to overcome market failures for the sake of overall economic growth. They should be aimed and assessed rather on achievement of GDP growth, rational employment, positive balance of foreign trade, overall national welfare in hosting countries, than traditional performance indicators of commercial banks. Work on the reorganization of national development banks is ongoing in all countries of the world, which suggests that this is a process of continuous improvement in response to the dynamic environment.

As the practice of national development banks shows, their capitalization in modern conditions is primarily due to the capitalization of profits, despite the fact that the profitability of the business is not the purpose of their activities. The role of authorized capital as a resource is secondary. Capital adequacy is regulated by the central banks of the respective countries. The credit rating of such bank and the sovereign is almost the same, which allows development banks to attract cheap resources on the market, rather than public funds. A key point in the capitalization is the preferential taxation of the bank's profits and the direction of retained earnings to reserves and further capitalisation. The majority share of the state in the capital of the these banks creates the preconditions for the use of such an institutions as an instrument of economic policy of the state.

The author offers a set of key performance indicators to assess the performance of heads of state corporations in their positions. First, financial indicators (dynamics of the loan and investment portfolio; loan quality, structure of credit investments by priority areas according to the strategy approved by the government, operational efficiency, risk-based return, level of uncovered credit risk in relation to capital, ratio of borrowed funds and loan portfolio) and secondly, non-financial indicators

(sustainable financing rating, positive GDP dynamics, business development index and unemployment rate).

The emphasis on lending to SMEs does not preclude the development of retail lending under certain socially significant programs (regional development, student loans, social entrepreneurship). Despite the moderate contribution of the development banks to total lending, they play only a stimulus role in economic development. Simply copying the experience of a particular bank without taking into account the specifics of the local market (demand for loans) and the banking sector (loan supply) looks unacceptable.

Given the potential of SMEs to influence the regional economy and community life, development banks need to be more focused on supporting start-ups, startups, not only be focused on large companies.

Sustainable financing should be an integral part of the development strategy of the development bank. In modern conditions, the competitiveness of companies will be determined by their indicators of sustainability. Companies that take appropriate measures to reduce environmental risks and respect social impact will be rated higher than companies that do not, other things being equal. Accordingly, the state, as the owner of the development bank, should make efforts to implement a strategy of sustainable financing.

The practical significance of the study is that the results of the study can be applied in the implementation of economic policy, improving the management of state property, regulating the activities of banks with state capital, in developing a set of measures to overcome the effects of the systemic crisis. The author proposes to implement business models of two types of development banks for Ukraine, namely a specialized financial bank to support small and medium-sized businesses through partner institutions and a bank to finance large corporations, state-owned enterprises and municipalities; it is substantiated that the starting (authorized) capital of such banks can be obtained by restructuring the three existing state banks (Ukreximbank, Oschadbank and Ukrgasbank), redistribution of profile assets between these banks, while maintaining the specialization of export-import bank as a third specialized state bank; DBRs are able to operate in the market as institutions without a license to raise customer funds, as they rely on wholesale borrowing.

The proposals and conclusions developed in the dissertation are used in the activity of the Ministry of Finance of Ukraine, National Bank of Ukraine, and commercial banks. The results of the study are used in the research process of 'Academy of Financial Management'.

Key words: commercial banks, national development bank, state ownership, anti-crisis measures, bank regulation, economic development, corporate governance.

Підписано до друку 03.02.2021. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 150 прим.

Віддруковано в Науково-дослідному фінансовому інституті
ДННУ «Академія фінансового управління»
01014, м. Київ, бульв. Дружби Народів, 38
тел. (044) 277-51-15, email: afu@afu.kiev.ua

